

Γιάννα Ροκοκίδου - Καρρά

Ο «ΦΙΛΑΡΓΥΡΟΣ» ΤΟΥ ΜΟΛΙΕΡΟΥ
ΚΑΙ
Ο «ΕΞΗΝΤΑΒΕΛΩΝΗΣ» ΤΟΥ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Οι εκδόσεις του «Έξηνταβελώνη»

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο «Φιλάργγυρος» του Μολιέρου¹ μεταφράσθηκε πολλές φορές στην ελληνική γλώσσα, τόσο πρό της Έπαναστάσεως του 1821, όσο και αργότερα. Αυτό δεν είναι τυχαίο. Απορρέει μεταξὺ άλλων καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ δοθοῦν ἔργα σὸ Ἑλληνικὸ κοινό, ποὺ θὰ συντελοῦσαν στὴν διαμόρφωση χαρακτήρων, ἀφοῦ τὰ ἔργα θὰ εἶχαν παιδευτικὸ σκοπὸ. Ἄλλωστε καὶ ὁ διδάσκαλος τοῦ γένους Ἀδ. Κοραῆς² καὶ ὁ Ρήγας Φερραῖος³ εἶχαν ἐπισημάνει τὴν ἀνάγκη τῆς μεταφράσεως ἔργων.

Ἀπὸ τοὺς Γάλλους Κωμωδιογράφους τοῦ 17ου αἰῶνα, μεταφράσθηκε ἰδιαίτερα ὁ Μολιέρους⁴, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψη ὅτι ὅλα σχεδὸν τὰ ἔργα τοῦ μεταφράσθηκαν, πολλὰ δὲ ἀπὸ αὐτὰ δύο ἢ καὶ περισσότερες φορές, ἀπὸ διαφορετικοὺς μεταφραστές.

Ὁ «Έξηνταβελώνης» τοῦ Οἰκονόμου

Τὸ 1815⁵ μεταφράζεται γιὰ πρώτη φορὰ θεατρικὸ ἔργο τοῦ Μολιέρου, ὁ «Ταρτούφος»⁶, ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Κοκκινάκη καὶ ἐκδίδεται

1. *Bibliographie de la littérature française du XVIIe s.*, par Alexandre Cioranescu, t. II, éd. C.N.R.S., 1966, p. 1429.

2. Κ.Θ. Δημαρά, *Ὁ Κοραῆς καὶ ἡ ἐποχὴ του*, Βασ. Βιβλ., τόμ. 9, Ἀθήνα 1953, σελ. 21 — *Ἱστορία τῆς Νεοελλ. Λογοτεχνίας*, τέταρτη ἐκδ. Ἰκαρος, 1968, σελ. 201-202.

3. Γλυκ. Πρωτοπαπᾶ-Μπουμπουλίδου, *Κείμενα Νεοελλ. Λογοτεχνίας*, Ἀθῆναι - Ἰωάννινα, 1976, σελ. ιζ' κ. ἐξ., ὅπου καὶ βιβλιογραφία, — Κ. Θ. Δημαρά, *Ἱστορία Νεοελλ. Λογοτεχνίας*, σ. 166-168.

4. Κατ' ἐπιλογὴν, Κ. Κοκκινάκης, «Ταρτούφος», Βιέννη, 1815, ἰ. Ἰσιδ. Σκυλίσσης, «Ταρτούφος» Σμύρνη, 1851, ἰ. Σκυλίσσης «Ταρτούφος, Μισάνθρωπος, Φιλάργγυρος» Τεργέστη, 1871, Κ. Βασιλειάδης «Ἀμφιτρώων», Σύρος, Ἑρμούπολις, 1877, Ὁθων Πυλαρινός, «Πανουργίαι τοῦ Σκαπίνου», Σύρος, 1863, ἰ. Χούμης «Πεταλούδας», «Πανουργίαι Σκαπίνου», Σύρος, 1876, κ.ἄ.

5. Λουκίας Δρούλια, *Molière traduit en Grec, (Présentation de deux manuscrits)*, Symposium «L' époque phanariote», σελ. 416, — Mandach (André de), The first translation of Molière in the world, *Comp. Lit. Studies XXIII-XXIV*, 1949, p.2-9.

6. Σημαντικὸς εἶναι ὁ πρόλογος αὐτῆς τῆς μεταφράσεως ὅπου ὁ Κων/νος Κοκκινάκης ἀναφέρει προσωπικὰς γνώμες καὶ ἐπεκτείνεται σὲ γενικώτερα προβλήματα τῶν μεταφράσεων.

στήν Βιέννη⁷, σημαντικό έμπορικό κέντρο τών Έλλήνων, ενώ ένα χρόνο αργότερα, τό 1816, μεταφράζεται γιά πρώτη φορά ό «Φιλάργυρος» από τόν Κων/νο Οικονόμο⁸ καί τυπώνεται κι αυτό στήν Βιέννη.

Μεταφρασμένες κωμωδίες του Μολιέρου στά Έλληνικά έχουμε στό Βουκουρέστι από τό 1741.

Όμως έπειδή αυτές μείνανε ανέκδοτες, θεωρείται τό 1815 άφετηρία τών μολιερικών μεταφράσεων, άφού μόλις τήν χρονιά αυτή έγινε ή πρώτη έκδοση. Ό Οικονόμος, κατά τήν συνήθεια τής εποχής, παρουσίασε τή μετάφρασή του άνωνύμως μέ τόν τίτλο «Ό Φιλάργυρος κατά τόν Μολιέρον» καί μέ διευκρινιστικό υπότιτλο «κωμωδία εις πέντε πράξεις».

Στήν έκτεταμένη εισαγωγή τής πρώτης εκδόσεως ό Κων/νος Οικονόμος διευκρινίζει στόν άναγνώστη τόν σκοπό τής μεταφράσεώς του καί τόν τρόπο τής μεταφραστικής εργασίας του. Όπως γράφει ό ίδιος, μετέφρασε τό μολιερικό έργο, γιατί είχε ελληνικές ρίζες, άφού ό μέν Μολιέρος μιμήθηκε τόν Πλαύτο⁹, ό δέ Πλαύτος κάποιον από τούς άρχαίους δραματοποιούς.

Κατόπιν μάς έπεξηγεί τόν λόγο τής ελεύθερης μετάφρασης. Αυτό έγινε γιά νά παρουσιάσει τόν ήρωά του «κατά τών όμογενών» του τά ήθη, άφού σκοπός τής κωμωδίας είναι ή μίμηση έθών καί ήθών καί ή «διαγωγή» του έθνους γιά τό όποιο γράφεται, ώστε νά υπάρξει έθνική ώφέλεια. «Άλλη αίτία τής ελεύθερης μετάφρασης καί τής προσθήκης σκηνών είναι οι κρίσεις Γάλλων γιά τό γαλλικό κείμενο, πού τού φάνηκαν δίκαιες. Όπως του Ρουσώ πού βρίσκει τήν Ε' σκ. τής Δ' πράξ.¹⁰ αντίθετη πρός τήν άρετή, άφού ό άνάγωγος γιός του Φιλαργύρου, στίς κατάρες του πατέρα του άπαντά ότι δέν έχει άνάγκη

7. Κ. Θ. Δημαρά, *Νεοελλ. Διαφωτισμός, (Νεοελλ. μελετήματα)*, Άθήνα, 1977, έκδ. Ερμής, σελ. 62.

8. Ιωάννου Δ. Μπουγάτσου, Άλληλογραφία Κ. Οικονόμου του έξ Οικονόμων κατά τήν περίοδο 1810-1819. Άνάτυπον εκ τών *Μικρασιατικών Χρονικών*, ΙΖ' Άθήναι 1977, σελ. 138, (Βιβλιογραφία κατ' έπιλογή). Μελέται, άρθρα, πληροφορίες περί Κ. Οικονόμων του έξ Οικονόμων.

9. (α). Ό Οικονόμος αναφέρεται στό έργο του Πλαύτου «Aulularia» (La Marmite). (β). Ό Ε. Benoist στήν εισαγωγή τής εκδόσεως του έργου του Πλαύτου «Aulularia» (La Marmite), Paris, Hachette, 1876 μεταξύ τών άλλων γράφει: «Αν θέλαμε νά βρούμε στήν Γαλλική λογοτεχνία κάτι άνάλογο μέ τό «Aululaire» του Πλαύτου, ή σύγκριση θά γινόταν μάλλον γιά τούς ήρωες Savetier καί Financier του La Fontaine παρά μέ τόν Φιλάργυρο του Μολιέρου. Βεβαίως ό Μολιέρος, πήρε μερικά κωμικά επεισόδια... συνέλαβε όμως έντελώς διαφορετικά τό πλάνο του έργου του».

10. (α). Ό Οικονόμος αναφέρεται άόριστα στό Μολιερικό κείμενο χωρίς νά έπισημαίνει ποιές εκδόσεις είχε ύπ' όψη του στήν μετάφραση του έργου. Ό Κ. Σκαλιόρας στήν έκδοση του «Εξηγταθελώνη» του Οικονόμου, (έκδ. Ερμής, Νέα Έλλ. βιβλιοθήκη, Άθήνα 1970, σ. 22, θεωρεί πιθανόν ότι ό Οικονόμος χρησιμοποίησε βασικά τήν έκδοση του 1805, ίσως όμως καί άλλες.

τῶν εὐχῶν του. "Ετσι ὁ Οἰκονόμος παρουσιάζει τόν 'Εξηνταβελώνη νά συγχωρεῖ τόν γιό του, ὅταν ὁ τελευταῖος ζητάει τήν εὐχή του, *Πράξ. Ε', σκ. ΣΤ'*¹¹. Συνεχίζει ὁ μεταφραστής μέ τήν κρίση τοῦ Ντιντερό γιά τήν *Α' σκ. τῆς Δ' πράξ.*, ὅπου ἡ προξενήτρα ὑπόσχεται νά ἀπομακρύνει τόν «Φιλάργυρο» ἀπό τήν ἐρωμένη τοῦ γιου του, προξενεύοντάς του κάποια ἄλλη πλούσια. "Ὅμως οὔτε ἡ πλούσια γυναῖκα παρουσιάζεται, οὔτε γίνεται λόγος γι' αὐτήν ἀπό τήν προξενήτρα. Ἀντιθέτως ὁ Οἰκονόμος στήν *ΣΤ' σκ. τῆς Ε' πράξεως*¹², παρουσιάζει τήν πλούσια πολίτισσα στόν 'Εξηντ. πού τοῦ εἶχε ὑποσχεθεῖ νά τοῦ προξενέψει ἡ Σουφουλιώ (*Α' σκ. Δ' πράξ.*).

'Επειδὴ ἀκόμη ὁ ἐκδότης τοῦ Μολιέρου Βρέτος στίς σημειώσεις του (Παρίσι 1805 τ. 8) κατηγορεῖ τόν Γάλλο συγγραφέα ὅτι ἔπρεπε νά εἶχε κάνει κουβέντα ἀπό πῶς πρίν, γιά τήν ἀναγνώριση τῆς ἐρωμένης τοῦ Φιλαργύρου μέ τόν πατέρα της, ὁ Οἰκονόμος στήν *Η' σκ. τῆς Α' πράξ.*¹³ τῆς μεταφράσεώς του κάνει λόγο γιά τήν οἰκογένεια τοῦ Μεγαδῶρου, ὥστε νά μή γίνονται ξαφνικά οἱ δύο ἀναγνώρισεις. Στήν συνέχεια τοῦ Προλόγου ὁ Οἰκονόμος γράφει ὅτι καί ἡ *Δ' σκ. τῆς Β' πράξ.* καί ἡ *ΙΒ' σκ. τῆς Γ' πράξ.* μπορεῖ νά θεωρηθοῦν ξένα ἐπεισόδια¹⁴, ἀφοῦ δέν

(θ). «— Harpagon: «Laisse-moi faire traître. Cléante: Faites tout ce qu'il vous plaira. Harp.: Je te défends de me jamais voir.

— Cl.: A la bonne heure

— Harp.: Je t' abandonne.

— Cl.: Abandonnez.

— Harp.: Je te renonce pour mon fils.

— Cl.: Soit

— Harp.: Je te déshérite

— Cl.: Tout ce que vous voudrez.

— Harp.: Et je donne ma malédiction.

— Cl.: Je n'ai que faire de vos dons».

11. σ.166 Κλεάνθης «...ἂν μέ συγχωρήσετε πρῶτον

'Η κατὰρα σας μέ τρομάζει.

'Εξηντ. "Εχε τήν εὐχή μου! ἔχε τήν εὐχή μου!

Λέγε! Τί ξεύρεις;»

12. σ. 167 Κεράτζα Σοφουλιώ: «'Εδῶ, 'Αφέντη, εἶναι μία 'Αρχόντισσα Πολίτισσα, ἡ ὁποία σᾶς γνωρίζει. Κάθεταίς τό γιολό... Αὔριο τά 'μιλοῦμε! 'Ελπίζω νάναί ὡμορφότερη καί πλουσιώτερη παρά τό Χαρικλάκι μας!...»

13. σ. 52. 'Εξηντ. «Πῶς; 'Ο κυρίτζης Βαρδαλαμπούμπας εἶναι ἄνθρωπος ἀξιόλογος. Ξένος εἶναι ἀληθινά, εἶναι ὁμῶς εὐγενής, τιμημένος, γλυκός, ἡμερος καί πολλά κυθερνημένος. Ἀπό τόν πρῶτο του γάμον δέν ἔχει τέκνα. Δύο εἶχε, καθώς λέγει καί τοῦ πνίγηκαν μαζί μέ τήν γυναῖκα του, εἰς ἓνα του ταξεῖδι...»

14. (α). Κατά τήν γνώμη μου τά ἐπεισόδια δέν μποροῦν νά θεωρηθοῦν ξένα, ἀφοῦ δένουν μέ τό ἔργο, γιὰτὶ μέ αὐτά τονίζεται ἡ φιλαργυρία τοῦ 'Εξηνταβελώνη καί δίνεται μιά ἀμυδρὴ εἰκόνα τῆς Σμυρναϊκῆς κοινωνίας.

(β). σελ. 115. Πράξ. Γ' σκ. ΙΒ. Κερά Κακούλη «Δέν ἔχω, 'Αφέντη, παρά μονάχα τοῦτα δά νά τά δυό γρόσσα, νά πάρω ἀλεύρι τῶν παιδιῶν μου...» 'Εξηντ. «"Η τ' ἄσπρα μου σήμερα, ἡ ὀξω' πο το σπήτι».

πηγάζουν κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴν πράξη. Ὅμως, δὲν μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ αὐτό, ἀφοῦ γράφονται γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν τὰ κυριώτερα πρόσωπα τῆς κωμωδίας.

Διευκρινίσεις δίνει ὁ μεταφραστής καί γιὰ τὴν «κοινή λαλουμένη γλῶσσα», πού ἔγραψε τὴν μετάφρασή του, ἀφοῦ αὐτὴ εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς κωμωδίας, καί γιὰ τὶς διαλέκτους, ὅπως τὴν κοινή τοῦ «χυδαίου» λαοῦ τῆς Χίου καί τὴν δημώδη τῶν Θεσσαλῶν καί Σμυρναίων, πού μ' αὐτές παριστάνεται ἡ ἀπαιδευσία καί ἡ ἀφέλεια τοῦ κάθε προσώπου. Ἄλλωστε τὸ γένος δὲν εἶχε τέτοια παιδεία ὥστε νὰ ἀπαιτεῖ ὁμαλό λεκτικό ὕφος στὶς κωμωδίες. Ἐπὶ πλέον οἱ παραλλαγές μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν διαλέκτων δὲν ἦταν μεγάλες, καί στὴν Σμύρνη, ὅπου ἐκτυλίσσεται ἡ ὑπόθεση, λόγω τῆς μεγάλης ἐπιμειξίας, οἱ Ἑλληνικὲς διάλεκτοι εἶναι γνωστές.

Ἐπεξηγήσεις μᾶς δίνονται καί γιὰ τὴν ὀνομασία τῶν προσώπων τῆς κωμωδίας. Ἐνῶ σέ ὅλους δίνονται ὀνόματα, χωρὶς ἰδιαίτερη σημασία, στὸν κεντρικὸ ἥρωα, μὴ θέλοντας νὰ τὸν ὀνομάσει Εὐκλείωνα, ὅπως ὁ Πλαῦτος, οὔτε Ἀρπάγωνα¹⁵ ὅπως ὁ Μολιέρος, πού τὸ δανείστηκε ἀπὸ τὸν Πλαῦτο, τοῦ δίνει τὸ κωμικὸ ὄνομα Ἐξηνταβελώνης, πού σημαίνει τὸν ἄνθρωπο πού λογαριάζει τὰ πάντα, ἀκόμη καί τὸ ψιλὸ βελόνι καί τὰ ἐξήντα βελώνια τὰ θεωρεῖ θησαυρόν του.

Τέλος, ὁ Κων/νος Οἰκονόμος, ἀφοῦ ὁμολογῇ, ὅτι ἦταν πολὺ δύσκολο νὰ μεταφράσει καί νὰ γράψει κανεὶς κωμωδία στὴν κατάσταση πού ἦταν ἡ γλῶσσα, γράφει ὅτι σκοπὸς τῆς κωμωδίας του εἶναι νὰ διαγράψει τὸ «χαμερπέστατον» ἥθος τοῦ φιλαργύρου. Δεύτερη ἔκδοση τῆς μεταφράσεως τοῦ «Φιλαργύρου» ἔγινε στὴ Σμύρνη τὸ 1835. Τίτλος τῆς ἐκδόσεως ἦταν «Ὁ Φιλάργυρος κατὰ τὸν Μολιέρον».

Ἀπὸ τὸν πρόλογο ὅπου ὁ ἐκδότης, γράφει, «Ὁ Φιλάργυρος κατὰ τὸν Μολιέρον παράφρασις ἀξία ἀνδρός σοφοῦ, χαίροντος τὴν μεγαλυτέραν μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν μας ὑπόληψιν...» διαφαίνεται ὅτι: αὐτὸς γνωρίζει τὸν ἀνώνυμο ὡς τότε μεταφραστή.

Στὴν συνέχεια δὲ τοῦ προλόγου πληροφοροῦμεθα ὅτι αὐτὴ ἡ ἔκδοση ἔγινε ἐπειδὴ εἶχαν ἐξαντληθεῖ τὰ βιβλία τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ Φιλαργύρου. Τέλος ὁ ἐκδότης ὑπογράφει μὲ τὰ ἀρχικὰ Μ.Κ.

Τρίτη ἔκδοση τοῦ «Ἐξηνταβελώνης» θεωρεῖται ἡ δημοσίευση τοῦ ἔργου στὸν Α' τόμο τῶν «Φιλολογικῶν»¹⁶ τὸ ἔτος 1871¹⁷ ἀπὸ τὸν γιὸ τοῦ Κωνσταντίνου, τὸν Σοφοκλῆ Κ. Οἰκονόμο ὁ ὁποῖος ρητὰ στὰ

15. Οἱ σχετικοὶ στίχοι κατὰ τὴν συμπλήρωση τῆς Β' σκ. τῆς Ε' πράξ. τοῦ δράματος τοῦ Πλαύτου, ἀπὸ τὸν Ἀντ. Κόδρo Ὑρκέα: Tenaces nimium Dominos nostra aetas tulit. Quos Harpagones, Harpyas, et Tantalos Vocare Soleo».

16. *Τὰ Σωζόμενα φιλολογικὰ συγγράμματα Κωνσταντίνου Πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων*, τόμ. Α'.

17. Τὴν ἴδια χρονιά τὸν «Φιλάργυρο» μεταφράζει ὁ ἱ. Σκυλίσης καί ἐκδίδεται στὴν Τεργεστή, μαζί μὲ τὸν «Ταρτούφο» καί τὸν «Μισάνθρωπο».

προλεγόμενα σημειώνει ότι: «Ἐξεδώκαμεν τόν Φιλάργυρο κατά Μολιέρον τυπωθέντα μὲν τό πρῶτον ἐν Βιέννῃ τῷ 1816 ἀνωνύμως, μετατυπωθέντα δὲ ἐν Σμύρνῃ τῷ 1835 ὑπό τινος Μ.Κ.». Πρόκειται γιὰ τὴν πρώτη ὑπεύθυνη δήλωση τῆς πατρότητος τῆς μεταφράσεως.

Τίτλος τῆς «Ὁ Φιλάργυρος κατά τόν Μολιέρον» Ἡ τρίτη ἔκδοση ἀποτελεῖ ἀναδημοσίευση τοῦ κειμένου τοῦ 1816.

Τετάρτη ἔκδοση ἔγινε πάλι στὴν Σμύρνη τό 1873 μέ τίτλο «Ὁ Ἐξηνταβελώνης».

Γιὰ πρώτη φορά τό ὄνομα τοῦ κεντρικοῦ ἥρωα γίνεται τίτλος τῆς μεταφράσεως.

Πέμπτη ἔκδοση εἶναι γνωστή στὴν Ἀθήνα τό 1887, ὅπου σ' ἓνα σύντομο εἰσαγωγικό σημείωμα ἀποκαλύπτεται ὅτι ἡ μετάφραση δημοσιεύεται «μετὰ τινων μεταβολῶν».

Τίτλος τῆς «Ὁ Ἐξηνταβελώνης» Τόμοι 2. Ἐκτός ἀπό τόν Κ. Οἰκονόμο καί τόν Ι. Σκυλίση, τόν Φιλάργυρο τοῦ Μολιέρου μετέφρασαν ὁ Α. Κούκουλας¹⁸ καί ὁ Γ. Σημηριώτης¹⁹.

Τέλος ἀποσπάσματα ἀπό τό ἔργο καταχωρίσθηκαν στόν Α' τόμο τῶν «Κειμένων Νεοελλ. δραματουργίας»²⁰ μέ κατατοπιστική εἰσαγωγή, σημείωμα καί ἀπόσπασμα τοῦ Προλόγου τοῦ Κ. Οἰκονόμου.

RÉSUMÉ

Yanna Rokokidou - Karras, *L' «Avare» de Molière et L' «Héxintavélonis» de Constantin Oeconomos*

Les éditions de «Héxintavélonis»

Parmi les traductions grecques de Molière, nous signalons celle de *l' Avare* faite par C. Oeconomos en 1816.

— Le travail ci-dessus concerne les motifs qui ont conduit l' auteur à la traduction de cette pièce. Aussi y est-il question des éditions qui ont suivi la première édition de 1816 considérée comme la plus importante, en raison des éléments d' information, donnés par le traducteur dans sa préface, aussi bien pour la comédie en général, que pour la traduction de *L' Avare* en particulier.

18. «Ὁ Φιλάργυρος» Ἀθήνα, ἄ.ἔ., ἔκδ., Γκοβόστη.

19. «Ὁ Φιλάργυρος» Ἀθήνα, ἄ.ἔ., ἔκδ. Μαρῆ.

20. Φαῖδωνος Κ. Μπουμπουλίδου, *Κείμενα Νεοελλ. δραματουργίας*, τόμ. πρῶτος.